

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктору політичних наук, професору,
провідному науковому співробітнику
відділу міжгалузевих і порівняльних
правових досліджень Інституту держави і
права імені В. М. Корецького НАН України
Горбатенку Володимирі Павловичу

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника
відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Батанової Наталії Миколаївни
на дисертацію Моргунової Еліни Сергіївни
«Політико-правові засади державної енергетичної політики України в
контексті європейської інтеграції»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»**

Дисертаційне дослідження Е. С. Моргунової, присвячене визначенню політичних та правових засад державної енергетичної політики і безпеки України, є актуальним, про що свідчить низка теоретичних і практичних потреб сучасного суспільства. Насамперед енергетична проблематика набуває дедалі більшої актуальності й практичного значення з огляду на тривалу залежність України від імпорту енергоресурсів, невиправдану пріоритетність зростання видобутку викопних енергоресурсів, відсутність прозорості в енергетичному секторі держави й корупцію, недостатню увагу держави до розвитку відновлюваної енергетики й питань енергозбереження, розвитку енергоощадних технологій, високу енергоемність української економіки, відсутність комплексної політики формування культури населення щодо енергоспоживання та енергозбереження; тимчасову втрату доступу до багатьох активів в енергетичній сфері на окупованих Росією територіях тощо. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, цілеспрямована руйнація державою-агресором енергетичної інфраструктури України посилили актуальність вивчення енергетичної проблематики.

Євроінтеграційний курс України й набуття статусу держави-кандидата на вступ в ЄС, відмова від закупівлі російського газу, намір відмовитися від транзиту російського газу, активна диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, приєднання до європейської енергетичної системи тощо активізували зближення України з ЄС у питаннях енергетичної політики. В перспективі повоєнне відновлення України має максимально узгоджуватися з енергетичною стратегією ЄС. Тому для України актуалізувалося завдання прискорити зближення національної енергетичної політики з політикою ЄС, де основними пріоритетами є енергоефективність, збільшення генерації «чистої» енергії, диверсифікація джерел постачання енергоресурсів тощо. Розвиток партнерства з ЄС в енергетичній сфері має стратегічне значення для України.

Відтак нині важливим дослідницьким завданням є з'ясування, наскільки синхронізуються енергетичні політики України та ЄС, які проблеми постають у цій сфері та як вони вирішуються. Це завдання є нагальним для розгляду з позиції багатьох наук, і зокрема політичної. Адже зростання уваги до енергетичної політики зумовлене посиленням геополітичних чинників на енергетичну політику з огляду на агресивну вепонізацію енергії. Відтак помітне зміщення фокусу уваги дослідників, і зокрема дисертантки, у напрямку безпекового виміру енергетичної політики, для чого використовується теоретико-методологічний потенціал політичної науки.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, мають належний ступінь обґрунтованості. Цьому сприяли правильно й коректно обрані й застосовані у дослідженні наукові підходи та методи. Це загальні методи наукового пізнання, зокрема широкий комплекс логічних операцій, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Основні результати дослідження були досягнуті завдяки поєднанню системного, аксіологічного підходів, неоінституціоналізму, компаративного аналізу. Зокрема, неоінституціоналізм дав можливість дисертантці проаналізувати державну енергетичну політику України та спільну енергетичну політику ЄС крізь призму позицій, рішень різних політичних інститутів, нормативно-правових актів, виокремити прогалини в енергетичній

політиці України, визначити проблеми реалізації спільної енергетичної політики ЄС, охопити аналізом не лише формальні, а й неформальні інститути, що забезпечує ширший підхід до характеристики енергетичної політики України в умовах євроінтеграції. Завдяки посиленню методології неінституціоналізму аксіологічним підходом проблематика енергетичної політики розглянута не лише під політико-правовим кутом зору, а й з позиції впливу цінностей. Поєднання інституційного та ціннісного аналізу забезпечило ширше бачення дисертанткою предмета дослідження. Аксіологічний підхід дав змогу Е. С. Моргуновій з'ясувати, якими інструментами державні та недержавні інститути можуть формувати енергетично-екологічну культуру громадян, відповідну цілям сталого розвитку. Застосування методу компаративного аналізу уможливило з'ясування дисертанткою спільних рис і відмінностей у правовому регулюванні енергетичної політики ЄС та України, а відтак оцінку масштабів розбіжностей, які потрібно подолати.

Для більшості теоретичних узагальнень наведено конкретні приклади з практики (факти, ситуації, події в різних державах-членах ЄС), результати соціологічних досліджень. Дисертанткою опрацьовано значну кількість джерел (422), з яких переважна більшість – іноземними мовами.

Отримані результати містять необхідний рівень наукової новизни. Відзначимо, що дисертантці вдалося визначити та проаналізувати основні виклики для функціонування енергетичної сфери України. Такими визначено: вепонізацію Росією енергоресурсів; необхідність забезпечення національної енергетичної безпеки, боротьбу з енергетичним дефіцитом в умовах повномасштабної збройної агресії; цілеспрямовані матеріально-технічні руйнування агресором об'єктів енергетичної інфраструктури України, потужностей підприємств, які забезпечують потреби енергетики; високу ймовірність нових руйнувань об'єктів енергетичної інфраструктури державою-агресором; відсутність доступу до багатьох об'єктів енергетичної інфраструктури й оцінка їх стану на тимчасово окупованих територіях; сильну залежність від допомоги держав-партнерів, міжнародних

інституцій; необхідність реформувати енергетичну сферу в частині виконання вимог до держави-кандидата на членство в ЄС в умовах війни.

Варто підтримати думку дисертантки про те, що система реагування на виклики безпечному функціонуванню енергетичної сфери України включає: реалізацію нової багаторівневої моделі захисту енергооб'єктів; відновлення зруйнованої інфраструктури та введення в експлуатацію нових енергооб'єктів, переважно «зеленої» енергетики; зорієнтованість на енергетичну стратегію ЄС (збільшення частки відновлюваної енергетики, декарбонізація, диверсифікація джерел та маршрутів постачання енергоресурсів, підвищення енергоефективності тощо); децентралізацію енергосистеми України, зближення з енергосистемами держав ЄС, розбудову резервних, зокрема міждержавних, та автономних мереж і систем.

Особливу увагу привертає правова складова дослідження Е.С. Моргунової. Дисертантка слушно звернула увагу, що процеси імплементації правових стандартів ЄС з енергетичних питань у нормативно-правову базу України тривають від 2005 р. За майже два десятиліття вони відбувалися з неоднаковою інтенсивністю та зацікавленістю влади у цих процесах. Найважливішими чинниками активізації процесу імплементації дисертантка визначила: набуття Україною членства у Енергетичному Співтоваристві; підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; військову агресію Росії щодо України, особливо після повномасштабного вторгнення та енергетичного тероризму; ратифікацію Україною Паризької угоди про зміну клімату; затвердження Четвертого енергетичного пакету ЄС; прискорене завершення синхронізації об'єднаної енергетичної системи України з об'єднанням енергетичних систем держав-членів ENTSO-E; набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС та ін. Імплементація правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України стосувалася: лібералізації національного енергетичного ринку; розвитку альтернативних (невикопних) джерел енергії; досягнення вуглецевої нейтральності енергетичного сектора; ядерної безпеки; інтеграції ринків електроенергії та природного газу; підвищення безпеки енергопостачання і транзиту вуглеводнів;

енергоефективності; енергетичної інфраструктури; кібербезпеки енергетичного сектора тощо. Дисертантка слушно підкреслює, що процеси імплементації не є завершеними; існує низка проблем щодо адаптації законодавства України до *Acquis communautaire*. Адже вепонізація Росією енергоресурсів запустила динамічні процеси в ЄС, спрямовані на забезпечення енергетичної безпеки; це має наслідком динамічні законотворчі процеси, на які, у свою чергу, має реагувати Україна.

Важливим та інноваційним слід визнати положення роботи Е. С. Моргунової про те, що вектор розвитку енергетичної політики України найближчими роками визначатиметься тріадою чинників: збройною агресією Росії та використанням нею енергії як зброї; метою вступу до ЄС; кліматичними змінами. Процеси імплементації правових норм ЄС у законодавство України не лише не завершені, а й ускладнюються динамічними змінами правової системи ЄС через нові безпекові, екологічні, економічні та інші виклики та ризики. Попри істотний поступ у зближенні з *Acquis communautaire* правова система України потребує подальшого узгодження зі широкого кола питань. Відбудова енергетичного сектора України не має стати поверненням до довоєнного стану. Ці процеси мають здійснюватися за безпековими, технологічними, ціннісними стандартами ЄС: декарбонізація; зростання ролі відновлюваних джерел енергії; розвиток енергоощадних технологій, зорієнтованість на енергоефективність; провідна роль споживача у процесі енергетичної трансформації тощо. Україна має будувати нову модель енергетичної політики, синхронізованої з ЄС, а не намагатися безсистемно відбудовувати зруйновану енергетичну інфраструктуру. Диверсифікація джерел енергії, прозоре ринкове ціноутворення, відмова від гіпертрофованої ролі держави в енергетичній сфері, неприпустимість тіньових процесів у енергетичній сфері мають визначати зміни в енергетичній політиці України.

На нашу думку, особливо актуальними та інноваційними є висновки дисертантки про те, що для узгодження енергетичних та інших стандартів ЄС і України потрібна сильна політична воля влади у послідовному реформуванні, нульова толерантність щодо корупції, безумовний пріоритет принципів правової

держави, прозорість прийняття рішень. В іншому випадку основними загрозами для України в процесі повоєнного відновлення енергетичного сектора стануть: 1) різноманітні деструктивні неформальні практики (розкрадання коштів, політичний вплив на вибір проєктів, пріоритет інтересів окремих суб'єктів енергетичного ринку над питанням енергетичної безпеки держави); 2) неправильне використання ресурсів (відсутність єдиної стратегії, помилкова пріоритезація потреб); 3) розчарування та незацікавленість іноземних інвесторів, які для реалізації своїх проєктів потребують прозорих «правил гри», закріплених правом.

Представлена Е. С. Моргуною робота виконана у повному обсязі, апробація результатів цілком достатня. Дисертантка поставила й успішно розв'язала складні й дискусійні дослідницькі завдання. Відтак положення дисертації мають не лише наукове, а й вагоме практичне значення.

Дисертація Е. С. Моргунової пройшла перевірку спеціальною антиплагіатною системою, що свідчить про відсутність порушень академічної доброчесності дисертантом. Авторка повністю дотримується правил цитування та посилання.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження представлені необхідною кількістю опублікованих авторкою праць, зокрема: у фахових виданнях України з політичних наук; у зарубіжних виданнях (1 – у включеному до наукометричної бази Web of Science); у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій (англійською мовою).

Позитивно оцінюючи дане дисертаційне дослідження, необхідно зазначити, що в контексті даної тематики варто було приділити увагу наступним питанням:

1. Оскільки енергетична проблематика вивчається дисертанткою в контексті євроінтеграції України, то дисертантці було б доцільно запропонувати прогностичну оцінку того, яке ж місце можуть займати питання енергетики в офіційних переговорах про вступ України до ЄС, а також які проблеми можуть виникати у цьому сегменті переговорного процесу.

2. Погодимося з дисертанткою у тому, що між державами ЄС зберігаються розбіжності у національних енергетичних стратегіях, вони виявляють недостатню

солідарність, а енергетика нині є сферою перевірки солідарності держав ЄС (с. 23, 49, 53, 90, 197). Відтак видається за доцільне уточнити, як проблеми зі солідарністю можуть надалі впливати на енергетичну безпеку ЄС, оскільки Україна вже нині є учасницею Енергетичного Союзу, об'єднала енергетичну систему зі системою держав-членів ENTSO-E.

Дисертація «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції» є завершеним, самостійним, інноваційним науковим дослідженням, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю отриманих результатів відповідає спеціальності 052 «Політологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Моргунова Еліна Сергіївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент:

**кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу міжгалузевих і порівняльних правових
досліджень Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України**

Н. М. БАТАНОВА